

Radek Ptáček, Petr Bartůněk – editoři

SPRAVEDLNOST V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Radek Ptáček, Petr Bartůněk – editoři

SPRAVEDLNOST V MEDICÍNĚ

EDICE CELožIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA

Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc. – editoři

SPRAVEDLNOST V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Recenzent:

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Vydání knihy bylo podpořeno programem Cooperatio Health Sciences 1. LF UK.

© Grada Publishing, a.s., 2022

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2022

Cover Art Mgr. Andrea Spišáková

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 8806. publikaci

Odpovědný redaktor Mgr. Luděk Neužil

Sazba, zlom a obálka Ondřej Mikulecký

Počet stran 152

1. vydání, Praha 2022

Vytiskla tiskárna TNM PRINT s.r.o., Nové Město.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-6857-6 (ePub)

ISBN 978-80-271-6856-9 (pdf)

ISBN 978-80-271-2431-2 (print)

Autoři

Mgr. Tibor A. Brečka, MBA, LL.M., *Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN v Praze*

Doc. MUDr. Jarmila Drábková, CSc., *Klinika anesteziologie, resuscitace a intenzivní medicíny, Oddělení následné intenzivní péče 2. LF UK a FN Motol*

Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc., *emeritní profesorka Fakulty humanitních studií UK v Praze*

Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., *emeritní přednosta Ústavu sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví LF MU v Brně*

Prof. MUDr. Pavel Kalvach, CSc., FEAN, *emeritní přednosta Neurologické kliniky 3. LF UK a FN Královské Vinohrady*

MUDr. František Koukolík, DrSc., FCMA, *Ústav patologie a molekulární medicíny 3. LF UK a Fakultní Thomayerovy nemocnice*

Prof. MUDr. Eva Králíková, CSc., *Centrum pro závislé na tabáku 3. interní kliniky – kliniky endokrinologie a metabolismu 1. LF UK a VFN; Ústav hygieny a epidemiologie 1. LF UK a VFN v Praze*

JUDr. Jan Mach, *advokát, vedoucí týmu právníků České lékařské komory*

Prof. MUDr. Pavel Pařko, DrSc., *emeritní přednosta 3. chirurgické kliniky 1. LF UK a FN Motol*

Prof. MUDr. Jan Pirk, DrSc., *emeritní přednosta Kardiocentra IKEM v Praze*

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA, *Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN v Praze; Česká lékařská komora*

RNDr. Ing. Libor Staněk, Ph.D., PCTM, *Chirurgická klinika 3. LF UK a FN Královské Vinohrady; Ústav histologie a embryologie 3. LF UK v Praze*

Doc. MDDr. MUDr. Jiří Šedý, Ph.D., MBA, 3DK, s.r.o., *Praha; Ústav anatomie 2. LF UK v Praze; Klinika zubního lékařství LF UP a FN Olomouc*

Prof. MUDr. Richard Škába, CSc., *Klinika dětské chirurgie 2. LF UK a FN Motol*

Mgr. et Mgr. Marek Vácha, Ph.D., *přednosta Ústavu etiky a humanitních studií 3. LF UK v Praze*

Mgr. Jana Zapletalová Koláčková, *Justiční akademie v Kroměříži*

Prof. MUDr. Jan Žaloudík, CSc., *emeritní ředitel Masarykova onkologického ústavu v Brně*

Obsah

Předmluva rektorky UK	9
Předmluva děkana 1. LF UK.....	10
Úvodní slovo prezidenta ČLK	12
Předmluva editorů.....	13
Předmluva recenzenta.....	14
1. Může být medicína spravedlivá? (<i>Helena Haškovcová</i>).....	15
2. Psychologie spravedlnosti a odpuštění nejen v medicíně (<i>Radek Ptáček</i>).....	25
3. Spravedlnost Boží vs. spravedlnost lidská (nejen) ve zdravotnictví (<i>Tibor A. Brečka</i>)	31
4. Spravedlnost v medicíně akutních a kritických stavů (<i>Jarmila Drábková</i>).....	37
5. Ekvita a zdraví populace (<i>Jan Holčík</i>).....	45
6. Spravedlnost v medicíně je úměrná kultivaci národa (<i>Pavel Kalvach</i>)	57
7. Distributivní a retributivní spravedlnost v medicíně (<i>František Koukolík</i>).....	67
8. Spravedlnost a kouření (<i>Eva Králíková</i>)	79
9. Vrcholová péče o chudé i bohaté bez připojištění a příplatků. Jak je to možné? (<i>Jan Mach</i>).....	87
10. Některé možné distributivní spravedlnosti v našem zdravotnictví (<i>Pavel Pafko</i>).....	91
11. Existuje v medicíně spravedlnost? (<i>Jan Pirk</i>)	95
12. Spravedlnost v laboratorní medicíně (<i>Libor Staněk</i>)	99
13. Spravedlnost ve stomatologické praxi (<i>Jiří Šedý</i>)	107
14. Spravedlnost a disciplinární řízení v České lékařské komoře (<i>Richard Škába</i>).....	117
15. Spravedlnost pro pacienty z různých důvodů „marginalizovaných“, solidarita a odpovědnost společnosti (<i>Marek Vácha</i>)	121

16. Spravedlnost v medicíně, spravedlnost ve zdraví a nerovnosti ve zdraví (<i>Jana Zapletalová Kolářková</i>)	129
17. Spravedlnost v medicíně z různých náhledů (<i>Jan Žaloudík</i>)	137
Rejstřík	143
Souhrn	149
Summary	151

Předmluva rektorky Univerzity Karlovy

Monografie *Spravedlnost v medicíně* představuje sborník příspěvků přednesených na další z již tradičních konferencí na téma etiky a komunikace v medicíně, které od roku 2011 každoročně pořádá Česká lékařská komora.

Ať už byly původní premisy obou iniciátorů a organizátorů konferencí a současně editorů monografie, prof. Radka Ptáčka a doc. Petra Bartůňka, jakékoliv, jedná se nepochybně o projekt, který z hlediska rozsáhlosti a kontinuity garantuje nejujecelenější aktivitu vzdělávání lékařů v problematice etiky a komunikace u nás. Vždyť jen v letech 2011–2021 se těchto konferencí zúčastnilo přes 7 tisíc lékařů.

Přihlédneme-li navíc k současnému stavu společnosti a světa vůbec, je zřejmé, že tato forma kultivace lékařské veřejnosti je mimořádně důležitá a svým způsobem nezastupitelná. Nemohu opominout fakt, že jak nepřetržitá řada konferencí, tak kontinuální série doprovodných monografií nemají v této podobě obdoby ani v zahraničí.

Jako rektorka univerzity oceňuji také fakt, že tato edice je využívána při výuce lékařské etiky a komunikace v pregraduálním i postgraduálním vzdělávání lékařů a zdravotníků. Nejkomplexnější řada monografií na dané téma se tak stává nejvýraznějším zdrojem poznatků v této oblasti. Spoluautorů z řad významných osobností české medicíny, ale i souvisejících oborů se doposud podílelo více než sto.

Právem proto již v roce 2016 převzali editoři z rukou rektora Univerzity Karlovy, prof. Tomáše Zimy, mimořádné ocenění – Cenu Bedřicha Hrozného – za tvůrčí počín, resp. za soubor knih věnovaných mimořádně závažnému tématu, jímž je etika v medicíně.

Závěrem svého úvodního slova bych profesoru Radku Ptáčkovi a docentu Petru Bartůňkovi ráda popřála šťastnou ruku ve volbě dalších témat a vyslovila přesvědčení, že i na dálku potrvá mimořádný zájem akademické veřejnosti o diskutované otázky.

Prof. MUDr. Milena Králíčková, Ph.D.

Předmluva děkana 1. LF UK

Edice, která se zabývá významnými prvky etiky zdravotnictví, je důležitým počinem, jehož dosah si plně uvědomíme možná později. Témata, která se zde postupně otvírají, jsou v mnoha ohledech zásadní. Ačkoliv jsou diskutována ve zdánlivě malém okruhu autorů a zájemců, mají velký přesah. Dotýkají se mnohdy věcí a otázek, skrz něž k nám proniká nejen charakter doby, v níž žijeme, ale lze z nich vytušit i mnohá témata let budoucích.

Z hlediska medicínského a etického jsou to témata takzvaně pokročilá, vyžadující kromě příslušného vzdělání i zkušenost, a to nejen zdravotnickou, ale mnohdy i životní. Přesto bych se rád nad nimi zastavil a zamyslel i z pohledu děkana lékařské fakulty, jejímž hlavním úkolem je výchova budoucích lékařů a zdravotníků, tedy lidí na úplném počátku dospělosti a profesního života. Víím, jak je dnešní kurikulum nabitě poznatky, jak molekulární či neuronální sítě překrývají stále nutné základní znalosti anatomie či fyziologie. Není snadné se v současnosti vypořádat s obrovským množstvím dat a integrovat je do uceleného obrazu a není ani snadné vše dostat do daného kurikula.

Přesto u velkého počtu studentů pozoruji značný zájem i o tuto oblast. Výuka lékařské etiky a komunikace s pacienty musí mít místo už v pregraduální části studia, protože již v prvních momentech setkávání se s pacienty si budoucí lékaři osvojují návyky a bohužel i zlovyky, které je budou provázet v jejich profesním životě. Navíc je to něco, co může snížit jejich stres během studia i vlastní práce. Protože etické problémy musí řešit velmi často, a to i ty zdánlivě malé, každodenní, je jejich edukace v těchto oblastech stejně zásadní jako vzdělávání se v základech vlastních diagnostických a terapeutických dovedností.

Vím, že tato kniha není určena přímo jim. Ale přehlédnou-li seznam autorů této knihy i těch minulých, vidím jména předních učitelů etiky na českých lékařských fakultách. A to jsou lidé zodpovědní za přípravu našich studentů.

Samotné téma spravedlnosti je pak velmi důležité a přímo vybízí k diskusi. Už z dětských let si pamatujeme výkřiky „to není spravedlivé“. Intuitivní pocit spravedlnosti se tu samozřejmě rozrůstá do celého komplexu právního řádu s jeho reflexí doby a danými cíli. A zdravotnictví, které se mimořádně dotýká lidí, navíc v těžkých chvílích, je zároveň ekonomicky a sociálně velkým segmentem společnosti. Je tu opravdu mnoho závažných otázek, které vycházejí jak z toho, komu a za jakých podmínek péči poskytovat, zda a jak reflektovat zásluhovost či naopak, tak z faktu, že zdroje péče mohou být omezeny jak množstvím, náklady, tak třeba aktuální dostupností v době případných katastrofických situací. Vyspělá humanistická společnost musí mít etické a samozřejmě i legislativní nástroje, které řeší takové situace nebo jsou návodem k jejich řešení, a musí mít i dost kvalifikovaných odborníků, kteří tyto věci mohou diskutovat, připravovat a předkládat společnosti, aby byl i v této oblasti udržen konsenzus. Musí mít rovněž vizi budoucnosti a být připravena čelit novým situacím. Připravenost či nepřipravenost, můžete si vybrat, byla prověřena i nedávnou pandemií covidu-19.

Věřím, že tato kniha, stejně jako předchozí, nejen doplní, ale přímo pomůže vytvořit v naší společnosti, nejen té zdravotnické, moderní, současné a robustní vnímání etiky

a bude užitečným průvodcem nejen expertům, ale všem, kteří se s mnoha situacemi setkávají či kteří jsou i na úrovni regulace zdravotnictví přímo či nepřímo zodpovědní za to, aby naše zdravotnictví mělo kromě vyspělosti medicínské i tento humanistický rozměr.

Prof. MUDr. Martin Vokurka, CSc.

Úvodní slovo prezidenta České lékařské komory

Svět spravedlivý není, ale zdravotnictví spravedlivé být může

Svět není spravedlivý, i když bychom si všichni přáli, aby spravedlivý byl. Někdo se narodí do dobře situované rodiny v bohaté zemi. Druhý tře od narození bídu s nouzí v nějaké bohem zapomenuté končině bez reálné šance, že se kvalita jeho života kdy zlepší.

Ani život není spravedlivý. Někdo je zdravý, silný a inteligentní. Druhý nemocný, slabý či nějak hendikepovaný. Někdo má štěstí, jinému se lepí smůla na paty. Jednoho obklopuje milující rodina, druhý se životem protlouká sám. A takových nerovností a nespravedlností osudu bychom mohli vyjmenovávat celý seznam.

Absolutní spravedlnost zkrátka neexistuje. Určité nerovnosti však považujeme za přirozené, jiné jsme ochotni tolerovat, zatímco některé jsou pro většinu z nás nepřijatelné. Tato hodnocení přitom podléhají historickému vývoji a v rozdílných kulturách se velmi podstatně liší. V našem euroamerickém civilizačním okruhu považujeme za podstatnou, či dokonce určující hodnotu rovnost příležitostí. Chceme žít ve společnosti, kde má každý šanci vypracovat se ze dna až na pomyslný vrchol. Avšak i v takto svobodné zemi, která dává šanci každému, to někteří lidé mají lehké, druzí těžší a pro některé je úspěch takřka nedosažitelný.

Moderní demokratická společnost se snaží zmenšovat rozdíly mezi lidmi a mírnit sociální nespravedlnost. Hlavním nástrojem je přerozdělování společenského bohatství prostřednictvím daní a jejich využívání k zajišťování dotovaných, či přímo bezplatných veřejných služeb. Díky tomu i chudí lidé mají právo na to, co by si jinak sami nikdy nemohli dovolit. Vedle veřejného školství jsou takovým typickým statkem sociální služby a zdravotní péče. Právě co se zdraví a nemoci týče, vnímá totiž většina z nás nespravedlnosti a nerovnosti obzvláště silně.

Všeobecné veřejné zdravotní pojištění, na jehož základě máme všichni ze zákona rovný přístup ke kvalitní a bezpečné zdravotní péči, považuji za jeden ze základních prostředků, kterým se udržuje soudržnost naší společnosti.

Moderní medicína je tak finančně náročná, že by si léčbu některých nemocí nemohl dovolit zaplatit prakticky nikdo.

Jistě, ani superdrahé, moderní a veškeré etické principy respektující zdravotnictví ne napraví nespravedlnost, že jeden člověk je zdravý, zatímco druhý onemocní. Ať už však onemocní chudý, nebo bohatý, oba by měli dostat stejnou šanci na vyléčení. A pokud tuto rovnost šancí na uzdravení, prodloužení či zlepšení kvality života zdravotnictví garantuje, pak je spravedlivé.

Přejme si, aby naše zdravotnictví spravedlivým zůstalo.

MUDr. Milan Kubek

Předmluva editorů

Inspirováni podnětnými diskusemi v rámci konferencí ČLK zaměřených na etiku a komunikaci v medicíně, včetně pozoruhodných ohlasů, které po nich následují, jsme se rozhodli zařadit do uvedeného cyklu málo frekventovaná, nicméně závažná témata, která však v kontextu lékařské etiky rozhodně nejsou marginální. A tak jsme po naději v medicíně a důstojnosti v medicíně nyní otevřeli téma spravedlnosti v medicíně. U vědomí, že tento pojem má značnou interpretační šíři, jsme oslovili přední reprezentanty řady lékařských oborů s prosbou, aby se pokusili ozřejmit spravedlnost optikou svých specializací.

Texty publikované v této monografii ukazují, jak je ošidné pokusit se jednoznačně definovat spravedlnost v kontextu veřejného zdravotnictví. Komplex současných definic dílčích typů, rozlišujících mj. distributivní, procedurální, retributivní či restorativní spravedlnost, přesvědčivě ilustruje obtížnost zařaditelnosti pojmu a současně vzdálenost od pojetí Aristotela. Ten spravedlnost v medicíně chápal jako nejdůležitější z ctností, protože se vztahuje k druhému, a nazývá se proto také „dobro pro druhé“. Nikoliv nevýznamnou roli v uplatňování spravedlnosti sehrává ovšem i vliv konzumní společnosti.

Více než kdykoliv předtím doufáme, že tentokrát předkládáme lékařské veřejnosti mimořádně inspirativní podklad k diskusi.

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA

Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc.

iniciátoři série monografií a konferencí „Etika a komunikace v medicíně“

Předmluva recenzenta

Snad nepřeháním, ale lékaři si otázku po spravedlnosti ve svém oboru nekladou často. Možná proto, že abstraktní pojem spravedlnosti je na hony vzdálen striktním fyzikálním zákonům, jimiž se řídí vesmír včetně naší galaxie a planety Země. Nejen střídání ročních období, kumulace energií, trvalá rovnováha plynů, koloběh vody, ale také další dění v přírodě živé i neživé jsou vysvětlitelné fyzikálními a přírodními zákony, v nichž není ani stopa spravedlnosti. Kde se tento pojem vzal a proč jej potřebujeme? Spravedlnost není inherentně daná, není geneticky zakódovaná. Je lidským konstruktem. Je regulativní ideou pro uspořádání společností, zejména pro právo. Podle Aristotela je nejdůležitější z lidských ctností.

Kdy spravedlnost na Zemi vznikla, náleží mezi spekulace. Ale je doloženo, že ve starověkém Egyptě existovala bohyně Maat a již ve Staré říši bylo samotné slovo *maat* užíváno ve významech „pravda“, „pořádek“, „spravedlnost“, „zákonnost“, „harmonie“, „stabilita“ či prostě „správné jednání“. Ve starém Řecku měla spravedlnost svoji bohyni – Diké. Spolu s matkou Themis, bohyní zákonného pořádku, stály po boku Dia, když vykonával soudcovskou moc. Snad i proto byla spravedlnost Řekům vlastní. Tato forma by dnes byla označována jako spravedlnost procedurální (procesní). Diké ovšem měla sestru Adikii, která byla naopak ztělesněním a bohyní nespravedlnosti a bezpráví. Jak to tenkrát bylo, tak to i zůstalo až do dnešních časů: na jedné straně spravedlnost, na druhé nespravedlnost a bezpráví. Podmínkou pro vznik spravedlnosti ve společnosti je její úplná svoboda. I ve starém Římě byl s termínem spravedlnost spojen bůh: jmenoval se Aequitas a byl ztělesněním spravedlnosti božské. Ta procedurální/procesní spravedlnost byla koncipována tak skvěle, že římské civilní právo se stalo základem práva mnoha zemí.

Samozřejmě se náplň výrazu spravedlnost měnila. Například ve starém Římě bylo „spravedlivé“, když římský občan zabil otroka nebo otec rozhodl o smrti dítěte narozeného s vrozenou vadou. Také život gladiátorů visel doslova na vlásku. Svě o tom věděl i Galén, jejich lékař v gladiátorské škole. Teprve později křesťanství dalo v pátém přikázání Desatera zákaz: „Nezabiješ!“ V praxi však není tento imperativ neměnný. Důkazem je existence trestu smrti v 50 státech světa a 579 odsudků k trestu smrti v 18 zemích světa ještě v roce 2021.

S problémy spravedlnosti ve zdravotnictví se potýkají zdravotnické systémy všech zemí světa. Některé z těchto problémů jsou řešitelné, jiné (např. zdravotní péče ve velkých městech vs. péče na vesnicích či odlehlých samotách, technická vybavenost fakultních nemocnic vs. vybavenost nemocnic okresních, rozdíly v době dojezdu zdravotnické záchranné služby k akutním stavům a další) snad nikdy řešitelné nebudou.

Problematika spravedlnosti ve zdravotnictví je nejen významná, ale i opravdu široká. Kniha na ni předkládá 17 pohledů, každý jiný. Čtenáři se seznámí se spravedlností procedurální, distributivní, retributivní a restorativní, dozvědí se také, jak významně se tyto formy uplatňují v našem zdravotnictví. Věřím, že tato monografie napomůže tomu, aby si lékaři častěji kladli otázku: „Bylo to spravedlivé?“ To je hlavní důvod, proč byla napsána.

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

1

Může být medicína spravedlivá?

Helena Haškovcová

*Demokracie není panováním, nýbrž zabezpečením spolupráce.
A spravedlnost je matematika humanity.*

T. G. Masaryk

Doufej ve spravedlnost, ale buď připraven na bezpráví.

Lucius Annaeus Seneca

Jednoznačně definovat, co je spravedlnost, není možné pro množství nejrůznějších názorů na ni. Lze však konstatovat, že „spravedlnost je ctnost, která určuje mravní jednání člověka“¹ a rozumí se tím jednání k druhému člověku a ostatním lidem v dané době a v dané společnosti. Podstatné je, že spravedlnost není odvozena od přírodních zákonů, ale je dohodou mezi lidmi, která se podle dobových okolností nebo aktuálních problémů může výrazně měnit.

Už staří Řekové věděli, že spravedlnost je důležitá pro zachování pospolitosti, míru a práva, a proto uctívali její bohyni Diké. Jejím zajímavým protikladem byla Léthé, bohyně věčného zapomnění, stejně jako tajemná Adikia, bohyně bezpráví a nespravedlnosti. Socha Diké držela v levé ruce váhy jako symbol poměrování viny a nevinu, v pravé meč jako symbol trestu. V této formě ji později převzali Římané pro svou bohyni Justicii, která je dodnes symbolem práva a spravedlivého soudnictví. Od 16. století jí k tradičním řeckým symbolům navíc přidali roušku k zakrytí očí. Římská bohyně je slepá proto, aby rozhodovala objektivně, tj. bez ohledu na to, jaké postavení a jaký majetek má provinilec. Českým příslovím jednoduše řečeno: *Padni, komu padni*. Z řecké mytologie uvedme ještě bohyni Themis, která zodpovídala za zákonný řád, zatímco Diké měla na starosti spravedlnost,

1 Spravedlnost (heslo). *Masarykův slovník naučný*. Praha: Československý kompas 1932, díl IV., s. 885.